

„Óda ez a könyv Ilia Mihálynak”

Ilia Mihály, Kormos István és Veress Miklós első kötete

1

Az irodalmi közvetítés jobbára láthatatlan folyamat. Történhet személyesen vagy levélben, szóban vagy írásban, lényege szerint ugyanaz: az egyik személy valamire vagy valakire fölhívja a másik figyelmét, nemritkán az illető harmadik tudta nélkül. A gesztus célja a figyelem orientálása: a közvetítő mindig olyan tudást, ismeretet ad át, amely szerinte hasznos lehet a fogadó fél számára.

Egy könyvkiadó szerkesztője – főképp, ha maga is alkotó szerző – pedig talán nem mindig tud figyelni minden friss tehetségre. Ha egy városban élnek, a kommunikáció egyszerűbb és gyorsabb: bármikor találkozhatnak és beszélgethetnek (erre hivatott az ún. irodalmi élet), viszont ha a fiatal tehetség vidéken él, erre – már csak a földrajzi távolság miatt is – nincs, vagy lényegesen kevesebb a lehetősége. Irodalmi közhely, hogy vidékről (illetve még inkább: határon túlról) nehezebb „betörni”, a vidék sokszor „láthatatlan”. Beleragadhat bárki. Az irodalomtörténetből számos példa ismert, elég csak Juhász Gyulát említeni, akinek ifjúkori társai, a szintén vidéki Babits és Kosztolányi fővárosi költők lettek, s ott kiteljesedtek, ő meg maradt szegedi. (És jellemző, hogy száműzetésként élte meg, amikor szülővárosához képest „vidéken”, Szakolcán, illetve Máramaroszigeten kellett tanárkodnia.)

Minderről írta Veress Miklós – akkor még Szegeden élő költő – a *Mozgó Világ* tematikus összeállításában: „Pesti költőbarátom például őszintén bevallotta, hogy csak akkor olvassa a – fiatalokat állandó lakhelyre és korra való tekintet nélkül támogató – *Tiszatáj*at, ha éppen megjelenik benne a verse. Megdöbbenve kell az embernek tapasztalnia, hogy a számításba jöhető fiatal kortársak közül milyen kevesen ismerik egymás írásait.”¹ A vidékiség csak látszólag jelent előnyt (amit a helyzetet nem ismerők irigyelnek is), mert így az ember „viszonylag hamar juthat állandó fórumhoz. Aztán évek után döbben csak rá, hogy hiába közöltek tőle itt tíz-tizenkét verset: azt még a szakmabeliek közül is inkább az idősebbek olvassák”.

És éppen Veress Miklós első kötete apropóján írta Bata Imre: „Miért sorvad a lírai tehetség vidéken? Nyugalom és műhelynyi csönd kell a poétának az alkotás-

▼

¹ Veress Miklós: *Szegedi fiatalok – fiatal szegediek, avagy kell-e irodalmi műhely?* *Mozgó Világ*, 1971. jan. 131–133.

hoz, és közeg, melyben néha becsét, olykor visszhangját is érzékelheti. Nyugalma és műhelyi csöndje egzisztenciája folyománya volna, ha ezért az egzisztenciáért nem kellene túlságos áldozatot hoznia. De ahol kenyere terem, költészetének nincsen közege. Ha mégis a közeg kell neki, lemondhat költészetéről. Mert a vidéki költőnek vagy közbecsülése van, vagy költészete. Költői működésével közbecsülést magának nem szerezhet.”² Ugyanakkor a helyi „siker” örökké aktuális álságos voltáról is szólt: „Avítt képzetek élnek a versről a vidéki szellemi góccokban. [...] A vállalkozó és bátor költői tehetséget bolondnak nézik. Hamarabb jut hatékony helyzete aztán az alkalmazkodó, aki úgy dall, ahogy kívántatik. Ő lesz aztán a hely koszorúsa. S hiába nem számít az irodalom központjában, a város határán belül övé a hatalom is, dicsőség is.”

Ebből pedig csak úgy lehet kitörni, ha még idejekorán valaki, egy ismertebb (és általában idősebb) szintén „vidéki” pályatárs, akinek munkásságával már sikerült megismertetnie magát országosan, segíti a fiatal író-költőt, és „közvetíti” őt a fővárosi irodalmi életbe, az irodalmi rendszer középpontjába. Fontos, hogy ez a közvetítő mások által elismert és szavahihető legyen, különben a segítség hatástalan, vagy akár kontraproduktív is lehet.

2

Veress Miklós (1942–2019) dupla „hátránnyal” indult. A Somogy megyei Barcsön született, a középiskolát Kaposvárott végezte. Korán kezdett el írni és publikálni; első verse még harmadikos gimnazista korában jelent meg a megyei napilapban,³ majd 1960 nyarán az akkor meginduló *Somogyi Írás* című folyóirat első számában, valamint a volt alma mater jubileumi évkönyvében volt olvasható, ez utóbbiban Fodor András, Sípos Gyula, Szász Imre és Takáts Gyula társaságában.⁴

Somogyból azonban nem Budapestre, hanem Szegedre került, 1960-ban lett az egyetem magyar–oroszc szakos hallgatója. Egy tehetséges költőjelöltnek innen egyenes út nyílt a *Tiszatáj*hoz; Veress két év múlva debütált a lapban, első versei 1962 szeptemberében jelentek meg itt. Fontos állomás volt pályáján, amikor 1966-ban fényképes bemutatkozása is megtörtént a *Munkatársaink* rovatban.⁵

Szeged ekkori irodalmi életéről, és az azon belül félig-meddig csoportosuló fiatal írók-költők helyzetéről írta: „Vezetőnk nem volt, de patrónusunk akadt,

2 Bata Imre: *Veress Miklós: Erdő a vadaknak*. Tiszatáj, 1972. júl. 81–83.

3 Veress Miklós: *Dal a csókról*. Somogyi Néplap, 1959. ápr. 12. 6.

4 *A kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium jubileumi emlékkönyve 1812–1962*. Szerk.: Merő Béla, Pap Antal. Kaposvár, 1962.

5 Tiszatáj, 1966. aug. első fűl – ez a vallomás nem olvasható az Arcanumon, mert levágták.

főként két fiatal egyetemi tanársegéd, a *Tiszatáj* rovatvezetői, Ilia Mihály és Kovács Sándor Iván személyében. [...] A szegedi fiatalokat jelenleg egy láthatatlan műhely, a *Tiszatáj* nevelő sorsvállalása fogja csak össze, talán az még, hogy az írócsoport kétévenként vállalja bemutatásukat.”⁶

„A költők felfedezése egyébként az antológiák érdeme” – írta ekkoriban egy másik cikkében,⁷ és saját pályája is ezt igazolta: önálló verseskötettel való debütálása előtt négy nagyobb antológiában is szerepelt: 1967-ben a Szegedhez kapcsolódó *Tiszatájban* (Magvető), ezt követte két generációs gyűjtemény, az *Első ének* (1968, Kozmosz) és *A magunk kenyerén* (1971, Szépirodalmi), és ugyancsak 1971-ben az előző év reprezentatív versválogatása, a *Szép versek 1970* (Magvető).

Az elsőkönyvesek kényszerű várakozásáról is írt. Cikke első részében elmesélt egy „külvárosi könyvtárcsákában” történt esetet, amikor egy öreg néni a fiatal költőkkel való író-olvasó találkozáson azt mondta a poétajelölteknek, hogy nekik most jobb, mint régen, mert „nem kell a költőknek az életüket padlásszobában kezdeni”, és „nem kell nyomorogni”, ráadásul „előbb-utóbb ki is adják a köteteket”. Ehhez fűzte Veress kommentárként azt, hogy „azóta eltelt néhány év, s a néni szavait könyvkiadásunk is kezdi igazolni. Főleg az »előbbutóbbot«. Sorra jelennek meg azoknak a fiatal költőknek a kötetei, akik négy-öt éve is már azok voltak. A huszonnyolc-harminc éveseké. [...] Biztos, ami biztos, meg kellett várniuk, hogy ne vádolhassa senki első kötetüket kiforratlansággal.” Az általános generációs diagnózist konkrét adatokkal is alátámasztotta. Négy elsőkötetes szerző könyvről írt, a szerzők életkorának és a debütáló kötet kinyomtatott példányszámának feltüntetésével. Mezey Katalin 27 éves és 1500 példányban, Szepesi Attila 28 éves és 1800 példányban, Rózsa Endre 29 éves és 1700 példányban, Béres Attiláét (24 éves) ugyanannyiban. Egyetlen kivétel van, tette hozzá, „szokatlan, és éppen ezért dicsérendő gyorsasággal jelentette meg és reklámozta a Szépirodalmi Kiadó, s méghozzá 11 ezres példányszámban, a 18 éves Bari Károly kötetét”.

Veress Miklós huszonnyolc évesen írta ezeket a sorokat, ő sem a kivételek közé tartozott. Nála, aki nagyon fiatalon indul, ráadásul talán még hosszabb idő, első versének megjelenése után tizenhárom évnek kellett eltelnie a valóban költővé avató első kötet megjelenéséig. Erre utal egyik első dedikációjában is: „Dér / Bandinak / szeretettel / és / barátsággal / íróvá avatóadásom / ünnepén / Veress Miklós / 1972. április 14.”⁸

▼
6 Veress Miklós: *Szegedi fiatalok — fiatal szegediek*.

7 Veress Miklós: *Csatár és paradicsom. Séta fiatal költők kötetei körül*. Délmagyarország, 1970. dec. 6. 7.

8 Saját tulajdonban, és a kiemelés tőlem – BBT.

A Veress Miklósnál tizenegy évvel fiatalabb Pintér Lajos (1953) szintén vidéki költő: Szegeden született, de Csongrádon nőtt fel, általános és középiskolába is a Körös-toroki városba járt. Innen küldte verseit a térség irodalmi lapjának, a *Tiszatáj*nak. Ahogy egy interjúban mondta: „Ilia Mihálynak küldtem először verseket. Voltaképp ő fedezett fel. Gimnazistaként fedezett fel, de egyetemista és Eötvös-kollégista lettem már, mire a gimnazistaként küldött írásaim a *Tiszatáj*ban megjelentek 1972 novemberében.”⁹

Később azt is elmondta, hogy született meg az első kötete. Pontosabban azt, miképp jutott el egy fiatal, az irodalmi életben még nemigen járatos költőjeölt kötetkézirata a kiadóhoz. Mert nem maga vitte be, hanem közvetítője volt. „Annyi kéziratot küldtem Ilia Mihálynak, hogy az már valamiképp kötetként körvonalazódott. Ő a kötetnyi kéziratot átküldte Kormos Istvánnak, a Móra Kiadó szerkesztőjébe. [...] Óriási megtiszteltetés volt nála megjelenni. Egyszer kaptam Ilia Mihálytól egy levelet, melyben közölte velem, hogy ajánlással elküldte Kormos Istvánnak a verseimet egy leendő kötet reményében. Azt írta, érdeklődjek Kormosnál.”

Pintér ekkor az ELTE magyar–népművelés szakos hallgatója volt és Eötvös-kollégista, azaz életvitelszerűen Budapesten élt. Visszaemlékezéseiből és interjúiból tudható, hogy az Eötvös Collegium telefonjáról hívta föl Kormost, és miután a közvetlen kapcsolat létrejött, telefonon és személyesen intézte első könyvének ügyét és végezte el az ELTE mellett a „Kormos Egyetemet” is.

A Móra kiadó akkor a Sajtóházban (ma újra New York Palota) működött, a földszinten a Hungária Kávéház, fölötte a Szépirodalmi és a Móra Könyvkiadó, illetve az *Új Írás* szerkesztője. Ha valaki a Móra Kiadónál dolgozó Kormost kereste, az előtérben kellett várnia rá. Pintér – egy másik interjúban – erről is beszélt: „Azon a tágas helyen ismertem meg szinte mindenkit. Jékelyt, Kálnokyt, Vas Istvánt [...]. Mindenki valamilyen ügyben jött, és Kormos ezeket az embereket nekünk szépen bemutatta.” „Egyébként nemcsak a nagy, élő klasszikusokkal ismerkedtem meg Kormosnál, hanem az egész nemzedékemmel is. Bakától Nagy Gazsiig, Kántor Péterig, Pinczési Jutkáig, Veress Miklóstól Kiss Bencéig mindenkivel Kormos előszobájában találkoztam.”¹⁰

Pintér duplán szerencsés helyzetben volt: a fővárosban tanult, és költői indulása idején már létezett, a Kozmosz Könyveken belül, a Kormos által szerkesztett elsőkötetes költőket bemutató sorozat. Amelybe hamarosan be is került,

9 Bozók Ferenc: *A fehérínges „fogoly”. Beszélgetés Pintér Lajossal*. Magyar Napló, 2013. febr. 49–54.

10 [Pál Sándor Arttila]: *„A szerkesztő az első olvasó”. Pintér Lajossal PSA beszélget.* Forrás, 2023. márc. 3–18.

és huszonkét éves korában, 1975-ben megjelent a *Fehéringes folyók* című debütáló kötete.

Ugyanakkor mivel irodalmi ügyeit személyesen (vagy telefonon) intézte, azoknak nincsen dokumentációja. A visszaemlékezésekből és interjúkból azonban rekonstruálható az irodalmi közvetítés megléte.

4

Veress fiatal költőkről írott cikkének zárlatában előrejelzést adott a megjelenés előtt álló kötetekről is. „Prognózis: a téli könyvvásáron ismét jelentkeznek tehetséges fiatalok: Urbán Gyula és Kiss Benedek köteteit a Kozmosz Kiadó jelenteti meg.”¹¹ Nyilvánvaló, hogy mindezt már „bennfentesként”, beavatottként tudhatta csak, mégpedig magától a Kozmosz Könyvek költői sorozatának szerkesztőjétől, Kormos Istvántól. Sőt Veress ekkor már azt is tudhatta, hogy az ő debütáló könyve is abban a sorozatban fog megjelenni.

Nemrég előkerült pár olyan dokumentum, amelyből jól megismerhető a folyamat, amelynek révén eljutott eddig. Az irodalomtörténet-írás így „nyer” a költő sokat kárhoztatott vidékiségén – mert ezáltal olyan források születnek kényszerűségből, melyek nem léteznének két egy helyen élő (pl. két fővárosi, vagy akár két szegedi) személy között.

A Múzeum Antikvárium 2023. december 7-én rendezett 43. könyv- és kézirat-árverésének 80. számú tétele volt Kormos István négy levele Veress Miklóshoz; a négyből egy levél kézzel írt, három pedig gépelt.¹² Ha ezeket kiegészítjük a Kormos által Ilia Mihálynak írt levelekkel, még pontosabb lesz a kép.¹³ Sajnos sem a Veress Miklós által, sem az Ilia Mihály által 1975 előtt Kormoshoz írt levelek jelenleg nem hozzáférhetők, pedig bizonyosan voltak, hiszen Kormos válaszolt ezekre.

Veress Miklós első kötetének születése, aligha meglepő módon, szintén a szegedi *Tiszatáj*-szerkesztőhöz kapcsolódik. A ténylegesen első momentumra ráadásul egy későbbi levélből lehet következtetni. Kormos írta Ilia Mihálynak 1970. május 14-én: „Én is kérnék valamit. Ha jól emlékszem, Tőled kértem tanácsot, amikor az *Első ének* készült kiadónknál, s többek közt Veress Miklóst ajánlottad. Igaz, hogy az antológiában nem a tehetsége arányában szerepelt, de így is feltűnt, nekem legalábbis. Most nem csinálunk már antológiákat, de kiadunk elsőkötetes költőket,

11 Veress Miklós: *Csatatér és paradicsom*.

12 Az ötlapnyi dokumentumot az antikvárium vezetőjének, Antal Károlynak jóvoltából volt alkalmam még az árverés előtt megnézni és másolatot készíteni róla, s mivel az aukciós tétel egy szegedi könyv- és kéziratgyűjtőhöz került, jelenlegi lelőhelyéről is tudomásom van. A leveleket betűhíven közlöm.

13 A leveleket Ilia Mihály bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ezúton is köszönöm.

ebben az évben Kiss Benedeket és Urbán Gyulát, s jövőre többet lehet. Jövőre Kiss Anna jön többek közt, rendkívüli tehetség, mint Veress is. Én nem ismerem őt, talán nem is szegedi. De a címét talán tudod. Ha igen, szólj neki, hogy jelentkezzen valamilyen formában, kézirattal vagy anélkül. Nemcsak a ritka hülyék közé tartozom, akiket érdekelnek a fiatalok, de kötetet is tudok kiadni tőlük. Veressről szeretnék.”

Azaz Ilia közvetítő szerepe legalább két évvel korábban kezdődött. Veress nemcsak a *Tiszatáj*-ban fedezte föl ezek szerint, de az országos jelentőségű *Első ének* antológiába is ő ajánlotta. Később is az írta róla: „már az *Első ének* és a *Tiszatáj* antológiája idején [...] kötetre érett költő volt”.¹⁴

A levélben Kormos ismerteti és vázolja a Kozmosz Könyvek meginduló új sorozatát, és benne – két évre előre – elhelyezi Veress; ehhez kéri Ilia segítségét. A közvetítő szerep itt is megfigyelhető: Ilia most a budapesti szerkesztő irányából közvetít a fiatal szegedi költő felé. Kormos kiadási tervét ő közölte Veress-sel, és ő biztatta a kézirat elküldésére.

Mindez meg is történt. Pár hónappal később, 1970. szeptember 4-én Kormos már arról számolt be Iliának, hogy „Veress hozott egy kéziratot, igen jót. De csak 72-ben jöhet, sajnos, mert változatlanul két kötetet jelentetünk meg évente; nem sok, de ez is valami. Veress a legjobbak közé tartozik kortársai közt. (Biztatásodra prózát is küldött, de még nem jutottam hozzá.)”

Azaz a közvetítés sikerrel járt: Kormos kérése elérte Veress, aki felkereste őt – a levél utalása szerint: személyesen – a kiadóban. Formálisan itt még nem volt biztos a kötet sorsa, gyakorlatilag azonban már igen: Kormos sejtette, ahogy leveleiben is írta, hogy Veress jó verseket fog vinni. Az Ilia Mihálynak írott levélből kiderül, hogy a kötet-kéziratot is olvasta már, mert az „igen jó”.

Ezután Kormos már közvetlenül Veressnek írt – illetve mint éppen a levél egy utalása mutatja: válaszolt –; az autográf levél így szól:¹⁵

Bp. 1970. szept. 29.

Kedves Miklós,

régóta írni akartam, de reméltem, hogy majdcsak jössz Pestre. Mert nagyon tetszik a kéziratod, ilyennek gondoltam néhány ismert versed után. Kiadjuk, csak egy baj van: az 1971-es tervünk kész (Kiss Anna és Kapusi Imre kötete jön), az 1972-es Költészet Napja (ápr. 11.) az első reális lehetőség. Ijesztően hangzik, de nem romlanak meg a verseid addig, írhatasz is jókat a kézirat nyomdába adásáig. Ha majd Pestre jössz, részletesen beszélünk róla, és nehezen esztétikus levélben.

▼

¹⁴ Ilia Mihály: *Bemutatjuk Veress Miklóst*. Könyvvilág, 1972. ápr. 8–9.

¹⁵ Véletlen egybeesés (ma úgy mondanák: *fun fact*), hogy Kormos éppen Ilia Mihály születésnapján (és névnapján) írta Veress Miklósnak első levelét.

Illés Lajos ugyan nem ismeri kéziratodat, de jó hogy Elődnek nyilatkozott, ebből is láthatod, hogy hisz nekem. Szerződésről nem tudom, hogy 70-ben lehet-e beszélni, de légy nyugodt, az első adott pillanatot kihasználok.

Ilia Miskát üdvözlöm, újabb verseket fogadott el tőlem a novemberi Tiszatájba. (A versek ugyan nem újak, készülő kötetemből emeltem ki. Kötetem májusban, a Könyvhétre jelenik meg a Szépirodalminál.) Domokos Matyi is mondta, hogy hozzak új antológiájukhoz. Írj öregem sok jót. (Ha október végén – akkor leszek itt legközelebb – jönnél, jelezd előre.)

Ölel Kormos I.

Az utalás, amiből következik, hogy mindez válasz volt Veress egy tájékozódó levelére, az alábbi mondat: „Illés Lajos ugyan nem ismeri kéziratodat, de jó[,] hogy Elődnek nyilatkozott, ebből is láthatod, hogy hisz nekem.” Visszafejtve tehát: Veress azt írta Kormosnak, hogy úgy hallotta Elődtől, hogy Illés Lajos jó véleménynyel van a kéziratról.

A mondatban szereplő személyek: Illés Lajos (1923–2010) irodalomtörténész, szerkesztő, itt: a Móra Kiadó főszerkesztője és Halász Előd (1920–1997) germanista, egyetemi tanár. Ilia Mihály közlése szerint Halász Előd a legjobb barátja volt Suki Béla (1930–1982) szegedi filozófus-tanárnak, aki egyben Veress Miklós sógora is volt: a fiatal szegedi költő első felesége az ő húga, a szintén tanári diplomát szerzett Mária volt, 1964 júliusában házasodtak össze. Illés és Halász pedig találkozhatott Budapesten és Szegeden is, ismerték egymást. Kormos mondata alapján tehát ez történt: Kormos jó véleményt mondott Illésnek Veress kéziratáról, Illés ezt mint saját tapasztalatát (!) adta tovább Halásznak, aki pedig elmondta azt vagy Sukinak, vagy közvetlenül Veressnek. Azaz a hírek több csatornán keresztül is eljutottak a fiatal költőhöz.

Mindenesetre ezzel a (válasz)levéllel realizálódott a *kötet* ügye. Megkezdődött a kiadás folyamata, Veress Miklós bemutatkozó kötetét beillesztették a kiadói tervbe, megjelenése – ha két év múlva is – várható lett.

Két év nagy idő, főleg egy induló költő számára, aki egyébként is régebb óta várt már első önálló kötetének megjelenésére. „Ijesztően hangzik”, írja is neki Kormos, de rögtön hozzáteszi, hogy ez valójában nem nagy baj, mert „nem romlana meg a verseid addig”, sőt: „írhatsz is jókat a kézirat nyomdába adásáig”. Hiszen a kötet megjelenése biztos volt, de a tartalma még közel sem lezárt, nem végleges.

Veress élt is ezzel a lehetőséggel. A kötet ötven versének törzsrésze 1968 és 1970 között jelent meg a *Tiszatáj*-ban. Vannak ettől régebbi darabok (a legkorábbi 1965-ös), és pár később született. Ez utóbbiak azok, amiket Veress már az elfogadott kötet tudatában írt. Három fórumon publikált a kézirat elfogadása után olyan verseket, melyek később bekerültek a kötetbe: a *Tiszatáj* 1971. januári, a *Mozgó Világ* 1971. februári és a *Magyar Hírlap* 1971. április 11-i (azaz költészetnap) számában –

ez a fontos vers (*Naptár gyógyulásért*) lett a kötet záróköve, ezzel véglegesítette a költő és a kiadó a versanyagot.

Hasonló gyakorlatról számolt be Pintér Lajos is: a kézirat elfogadása és a kötet megjelenetése közötti időszak alatt az ő bemutatkozó gyűjteményének tartalma is alakult. Ahogy egy interjúban mondta: „a három év viszont nem is jött olyan rosszul, mert vittem folyamatosan az újabb verseket. [...] Elhoztam a régieket, tehát közben lezajlott egy költői érési folyamat is.”¹⁶ Persze egy, két, vagy akár három évet várni a debütáló kötet megjelenésére roppant bosszantó dolog – ugyanakkor vitathatatlan előnye, hogy megelőzhető vele az elhamarkodott költői indulás, az ún. „kötetdüh” szülte kiforratlanság. (Ezeket a túl korai első köteteket szokták aztán később megtagadni szerzőik.)

Az időben következő, második levél keltezetlen, de utalásaiból kikövetkeztethetően nem sokkal 1971. február 17. előtt írta Kormos, február 10–15. között. A Kozmosz Könyvek szerkesztőségének fejléces levélpapírján küldött levelet Kormos kézzel írta alá, a többbit gépelte.

*Kedves Miklós,
szerdán, 17-én megyek Szegedre, szeretnék találkozni Veled, ha lehet. Köteted rendben, 19-én egyelőre 7200 forint küldetik címedre, ez 40%, újabb 35% májusban. Kb. 10 óra körül érkezünk Csukással és Fábíán Zolival Szegedre, gondolom, hogy a Tanárképzőbe megyünk (15-187-189, mia fene, nyolc szám van Szegeden, Hegedüs Andrásnál vagy Németh Istvánnál leszünk), du. fél ötkor valami Kerekasztal beszélgetés lesz a Kárász utca 11-ben. Iliával is szeretnék találkozni, írok neki is, de ha időben érkezik levelem, szólhatnál neki.*

*Ölél
Kormos Pista*

A napi aktualitáson – szegedi út – túl Kormos a legfontosabb ügyről mindössze egy rövid, de lényeges félmondatot írt: „köteted rendben”, azaz minden megy a tervek szerint. Sőt, a levélből kikövetkeztethető, hogy időközben a Veress által korábban kért szerződés is elkészült. (Kormos szeptember végén írta neki ezzel kapcsolatban: „légy nyugodt, az első adott pillanatot kihasználom” – és ezek szerint valóban így történt.)

És fontos megjegyezni, hogy ekkorra már a Kormos *Istvánból* az aláírásban Kormos *Pista* lett, ami a kapcsolat bensőségessé válására utal.

▼

16 [Pál Sándor Attila:] „A szerkesztő az első olvasó”. *Pintér Lajossal PSA beszélget.* Forrás, 2023. márc. 3–18.

A harmadik levelet Kormos május végén írta Veressnek, és ebből kiderül, hogy a versanyag már lezárt, viszont valami még hiányzott a kötet anyagának teljességéhez. Az autográf aláírással ellátott, a Kozmosz Könyvek szerkesztőségének fejléces levélpapírjára gépelt levél így szól:

Budapest, 1971. V. 25.
Titk.

Veress Miklós
Szeged
Tarján telep 116. K lépcsőház fsz. 3.

Kedves Miklós!

Nagyon várjuk önvallomásodat, ami nélkül nem tudjuk leadni a kéziratot. Holnap reggel két hétre utazok a Szovjetúnióba, így légy szives a kiadóba Nagy Pirokska nevére sürgősen elküldeni a szöveget. Kötetemet postára adom, Ilia Miskának is – tehát megjelent. Pénzed néhány napja postára került.

Öllelek:
Kormos Pista

A végül az első fültre került „önvallomás” elkészült. Benne Veress írt „rég” témájáról, a fiatal költők indulásáról: „Mire ez a kötet megjelenik, harmincéves leszek. Semmiben sem különbözöm tehát a velem együtt induló fiatal költőktől. Legfeljebb annyiban, hogy én nem Budapestet, Szegedet választottam: itt keresem kenyerem. [...] A könyvkiadás eddig arra érdekelt, hogy négy antológiában teremtett helyet vagy harminc versemnek; folyóiratokban ennél jóval többet publikáltam.” De szólt betegségéről, az öt formáló két tájról (Somogy és az Alföld), a „fehér papírlappal” való szembenézésről (farkasszemmel), tényszerű és vallomásos sorok-mondatok váltják egymást.

Kormos negyedik levelét szintén szerkesztőségi levélpapírra gépelte:

Budapest, 1971. X. 12.
Titk.

Veress Miklós
Szeged
Tarján telep 116. K lépcsőház

Kedves Miklós,
pánikos gyorsasággal közöld, hogy a Vándorlások című vers 18. sora hogyan helyes. Jelenleg így van: „aj míg szét nem főtört az erős zivatar”, s nem tudom kikövetkeztetni, hogy mi

a helyes szöveg. Az Európai tavasz 5. strófájának utolsóelőtti sora most így van: „kérarcú eszmék menekülnek”. Kérlek, azonnal válaszolj.

Remélem, hogy csillapodott valami körülöttem, vagy ha nem, hozzászoktál egy kicsit. Mindenképpen vigyázz magadra.

Ölel

Kormos P.

A kötetanyag szövegének véglegesítése, az ún. korrektúra az utolsó lehetőség a javításra – ezt követően kerül kinyomtatásra az anyag. Ebben az utolsó stációban Kormos még két hibát, „gyanús” szöveghelyet talált, és rákérdezett a szerzőnél azok helyességére.

Az első kérdezett sor a Tamási Áronnak ajánlott *Vándorlások* című versben (66–67.) van, és Kormos vélhetően a „fötör” szót vélte hibának – mert valószínűleg nem ismerte a szót, s így nem tudta „kikövetkeztetni” a sor értelmét. A fötör ugyanis dél-dunántúli tájszó (Kormos pedig észak-dunántúli volt), Somogyban a mai napig mondják: kapar, kotor a jelentése.¹⁷ Versbeli használatának megértéséhez célszerű idézni a vonatkozó részt:

*Akkor fészek lettem csillagmadár fészek
isten s ördög között magamat takarva
aj míg szét nem fötört az erős zivatar*

Azaz a zivatar szétkapta, szétzilálta a fészket.

A második kérdés valódi hiba észrevétele: a „kérarcú” szó ugyan lehetne akár egyéni nyelvi lelemény (hapax legomenon), de itt csak egy elgépelés szülte: *kétarcú* eszmékről van szó (92.). Kormos akár – értelemszerűen – ki is javíthatta volna a gépelési hibát, de ez magában foglalta volna egy másik hiba lehetőségét, hiszen egy egyedi szóalakot cserélt volna általánosra (banalizálás), ő pedig biztosra ment, mert „önhatalmúlag egy betűt nem változtatott” a kézíraton, „nem nyúlt bele”.¹⁸

Veress válaszolt a levélre, s vélhetően valóban „pánikos gyorsasággal” reflektált a két szöveghelyre. Levelében azonban a verskorrektúrák jegyzetek mellett valami másról is írt; hogy pontosan miről, azt nem tudni, de Kormos nem sokkal később, október 24-én aggódó sorokat küldött Iliának erről: „Az Istenért, figyelj Veress Miklósr! Nyugtalanító levelet írt, a betűi szétugrálnak. Ő akarta? Becsapták?”

▼

¹⁷ A fötör szó a szintén somogyi születésű Patak Márta „kedvenc igéje”, szóhasználati jegyzetet is írt róla: Patak Márta: *Fötör*. <https://kbirodalom.wordpress.com/2008/01/09/fotor/>

¹⁸ Pál Sándor Attila: I. m.

A „betűi szétugráltnak” jelenthet felfokozott idegállapotot, betegséget, túlhajszoltságot, de okozhatta a több alkoholfogyasztás is; ez utóbbi tudható volt Veressről. Aktuális okként belejátszhatott ebbe az is, hogy a fiatal Veress alkotói pályája egyik nagy sikerét élte meg ekkor: 1971. október 2-án volt Paál István rendezésében és Veress Miklós szövegével a szegedi Egyetemi Stúdió bemutatkozó előadása, az *Örök Elektra*, Margittay Ágival a főszerepben, amelyet október 9-én szombaton a szegedi egyetem ötvenéves fennállásának tiszteletére rendezett jubileumi ünnepségen újra előadtak, ráadásul olyan prominens személyek előtt, mint Ilku Pál művelődésügyi és Szabó Zoltán egészségügyi miniszter, Győri Imre, az MSZMP KB tagja, Komócsin Mihály, a megyei tanács elnöke stb.¹⁹

A kötetre vonatkozó utolsó dokumentum pedig már a megjelenés utáni: 1972. május 21-én Kormos arról számolt be Iliának, hogy „Veress Miklós végül járt itt, de nem találkoztunk, bár munkanapomon kerestt. Gondolom, befejezte már az ünneplést, s ír, jókat.”

5

Itt érdemes egy kicsit visszatekinteni. A második levél ugyanis, amelyet Kormos 1971. február 17-i szegedi útja előtt írt Veressnek, külön figyelmet érdemel, mert a nem hosszú szöveg három lényegi információt is magába foglal.

Ezek közül az első, hogy a „köteted rendben”.

A második a könyvért járó honorárium ügye. Kormos erről egy fél mondatot írt: „19-én egyelőre 7200 forint küldetik címedre, ez 40%, újabb 35% májusban” – azaz tudható, hogy Veress a tiszteletdíjat három részletben kapta meg: februárban negyven, majd májusban újabb harmincöt százalékát; a fennmaradó huszonöt százalékot pedig vagy mindezek előtt (a szerződéskötéskor), vagy később (a kötet megjelenésekor) kapta meg; a levél ezt nem tartalmazza.

Tartalmazza viszont – indirekten – a honorárium összegét. Így viszont kiszámolható, hogy a hetvenes évek elején mennyi pénzt kapott verseiért egy elsőkönyves költő. Márpedig ha a február 19-én kapott 7200 forint a teljes összeg negyven százaléka, az azt jelenti, hogy az egész könyv jogdíja 18 000 forint.

Ha pusztán az inflációs rátával számolunk – a KSH adatai szerint 1971 és 2023 között 6954,47%-os infláció volt Magyarországon –, akkor ez 1 493 290 Ft, azaz egy debütáló költő közel másfél millió forintot kapna kézhez verseinek kéziratáért. Ez sem kevés, mára persze teljesen irracionális összeg.

¹⁹ Szegedén megkezdődtek az egyetemek jubileumi ünnepségei. Dm, 1971. okt. 10. 1.

Ha viszont az átlagbérekhez viszonyítunk, más összeg jön ki. A KSH adatai szerint a havi átlagbér a „szocialista szektorban” így alakult: 1970: 2129 Ft, 1971: 2228 Ft, 1972: 2326 Ft, és ezen belül a kulturális intézményekben (pl. tanároknál, újságíróknál): 1970: 2048 Ft, 1971: 2250 Ft, 1972: 2404 Ft.²⁰ Veress Miklós ez utóbbi kategóriába esett, 1971-ben havonta 2250 Ft körüli fizetést kaphatott kézhez. Ami azt jelenti, hogy a 18 000 Ft-os honorárium egészen pontosan nyolchavi szocialista átlagbérenek felelt meg, így pedig, ha szintén a 2023-as KSH-adatokhoz igazítjuk, miszerint „2023 decemberében a teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete 655 600, a kedvezmények figyelembevételével számolt nettó átlagkereset 451 300 forint volt”,²¹ egy elsőkötetes költő kéziratáért ma egészen pontosan 3 608 000 (azaz hárommillió-hatszáznyolcezer) forintot kapna kézhez. Analóg példák igazolják, hogy nem elgépelésről van szó, az állami dotáció valóban így, ekkora mértékben működött.

A harmadik közlés a szegedi út tervezése. Ahogy Kormos írja: „szerdán, 17-én megyek Szegedre, [...] kb. 10 óra körül érkezünk Csukással és Fábián Zolival [...], a Tanárképzőbe megyünk [...] Hegedüs Andrásnál vagy Németh Istvánnál leszünk [...], fél ötkor valami Kerekasztal beszélgetés lesz a Kárász utca 11-ben”.

A levél végére még odabiggyesztette: „Iliával is szeretnék találkozni, irok neki is”, és valóban így történt. Az Ilia Mihálynak ugyanekkor (de szintén keltezetlenül írt) levél így szól:

*Kedves Barátom,
megkaptam leveled, szerdán, 17-én megyek Szegedre Csukással és Fábián Zolival. Délelőtt, gondolom, a Tanárképzőben leszünk Hegedüs Andrásnál vagy Németh Istvánnál, du. fél ötkor a Kárász utca 11-ben Kerekasztal beszélgetés lesz, nem tudom miről. De már előtte jó volna találkozoznunk, verseket is viszek, Csukástól is kérhetnél, ha valami miatt nincs ellenedre. Az említett fordítás is érdekel, majd holnap közelebbről.*

*Ölel
Kormos Pista*

A tartalmában és nyelvi fordulataiban nagyrészt azonos levél egy ponton tér el a Veressnek írottól: itt Kormos a *Tiszatáj*-szerkesztőhöz szól.

A két levél alapján rekonstruálható az 1971. február 17-i nap története.

Kormos Csukás István (1936–2020) költő és Fábián Zoltán (1926–1983), a Magyar Írók Szövetsége titkára társaságában délelőtt érkezett Szegedre, ahol a Tanárképző Főiskolára mentek megbeszélésre. Ott Hegedüs András (1923–1975),

▼
20 *Statistikai Évkönyv*, 1972. Bp., 1973. 114.

21 <https://www.economx.hu/gazdasag/keresetek-atlagkereset-statisztika-ksh-fizetesek.785614.html>

a főiskola főigazgatója és Németh István (1911–1980), a főiskola docense, egyben a szegedi TIT elnökségi tagja, és a főiskola szaklapjának, a *Módszertani Közleményeknek* ekkori főszerkesztője bizonyosan jelen volt, talán mások is, de ők nem nevesíthetők.

A *Kincskereső* című „irodalmi gyermekfolyóirat” megindítását véglegesíthették ekkor: a lap első száma a következő hónap, március közepén már meg is jelent. „A Szegedi Tanárképző Főiskola kiadásában *Kincskereső* címmel új irodalmi lap kerül a fiatal olvasók kezébe. A Szegeden kétezer példányban nyomott új irodalmi újságot a négy tanárképző főiskola – Eger, Nyíregyháza, Pécs, Szeged – körzetében levő általános iskolákban terjesztik. A folyóirat így utcai árusításra nem kerül.”²² A szerkesztőbizottságban ott volt az Írószövetség elnöke (Darvas József), a Móra Kiadó igazgatója (Kováts Miklós), politikusok és az Úttörőszövetség főtítkára is. A lap főszerkesztője Hegedüs András, kiadója Németh István lett, a szerkesztőség tagjai Csukás István, Kormos István költő, Fischer Ernő festőművész, Berzy András főiskolai tanár, Funk Miklós irodalomtörténész, Kolta Ferenc és Margócsy József főiskolai tanár voltak.

Ezt követően (esetleg egy könnyű ebéd után) mentek át a Stefánián található Sajtóházba, ahol ekkor a *Tiszatáj* szerkesztősége is működött. Erről a *Tiszatáj* adott utóbb hírt: „Vendégünk volt február 17-én Kormos István és Csukás István költő, akik Fábián Zoltán írószövetségi titkár társaságában részt vettek szerkesztőbizottságunk ülésén.”²³ A *Tiszatáj* főszerkesztője ekkor Havasi Zoltán volt, rovatvezetői Ilia Mihály, Vörös László, Kovács Sándor Iván és Mocsár Gábor. (Nem sokkal később, 1971 júliusától Ilia Mihály főszerkesztő-helyettese, majd 1972 májusától főszerkesztője lett a lapnak.) Nem lehetetlen, hogy a *Tiszatáj* egyik szerzőjeként Veress Miklós is jelen volt itt.

Délután pedig a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Kárász utcai székházába érkeztek, ahol fél öttől *Irodalmi életünk időszerű kérdései* címmel volt kerekasztal-beszélgetés; ezen Kormos, Csukás és Fábián vett részt, a beszélgetést Hegedüs András vezette.²⁴ A *Kincskereső*vel kapcsolatos terveikről mint időszerű kérdéstről is beszélhettek.

22 *Kincskereső. Irodalmi gyermekfolyóirat indult Szegeden.* Csongrád Megyei Hírlap, 1971. márc. 19. 5.

23 *Tiszatáj*, 1971. ápr. 383.

24 *Irodalmi életünk időszerű kérdései.* Dm, 1971. febr. 17. 8.

A kötet végül valóban 1972-ben jelent meg, ahogy Kormos már két évvel korábban megírta azt Veressnek.

Közvetlen előzménye az 1971-es könyvhétre kiadott *A magunk kenyerén* című antológia volt; ebben Veress tizenöt verssel szerepel. A kötet anyaga meglehetősen vegyes, és vegyes színvonalú. Minden benne szereplő költő tömbje három részből áll: egy idősebb, már ismert költőtárs bevezetőjét követik a versek, s ezek után olvasható a költő önéletrajza. Van, akinél ez utóbbi mindössze két rövid mondat, Veress másfél oldala azonban valóban tartalmaz életrajzi adatokat is.

Ilia Mihály kritikát írt az antológiáról. A költői bevezetőkről is szól: „Itt is [...] idősebb s nevesebb kortársak adnak útravalót egy-egy szerzőnek. E gesztus kezd újra meghonosodni, kívánjuk, hogy legyen belőle szép szokás, mint egykor volt még a századelő idején. De csak úgy van értelme, ahogyan Juhász Ferenc, Kormos István, Csoóri Sándor műveli ez útra bocsátó műfajt, túlzások nélkül.”²⁵

Veress Miklós „útravalóját” Takács Imre írta. Nem véletlen, hogy Ilia nem említi őt az arra érdemesek között, és az 1945 utáni reprezentatív költői antológiákkal foglalkozó Pál Sándor Attila meglátása szerint Takács írása „ellentmondásos, meglehetősen furcsa, kissé zavaros szöveg, melyben nem egyértelmű a biztatás vagy a szimpátia a bemutatott felé”.²⁶ A bevezetőből valóban nehezen hámozható ki belőle bármiféle állásfoglalás, mert Takács, némi szereptévesztéssel, Veress jellemzése helyett mintha inkább saját költőiségét helyezte volna előtérbe.

Amit ő elmulasztott, megtette Ilia. A már idézett bírálatában *A magunk kenyerén* jobb szerzői között írta Veressről: „Veress Miklósról elfogultsággal írhatnánk, hiszen e folyóirat hasábjain indult. Mégis inkább csak örömmel írunk róla a »beérkezés küszöbén«. A legtöbb önarcképet író költő ő itt, és ez az önmagára figyelő költői alkat szép versek szülője. Nem poézisbeli képzelet csiholja ki a verset, hanem nagyon is fizikai fájdalma, mit szép szóval keretez s így megszüntetni óhajt. Az egyéni sérülés az emberiség sérülésévé tágul, így ha szól, önmagát adva szól a nagyobb közösség is. Talán senki ez antológiások közül nem figyel úgy a költői képre, mint Veress Miklós, nyelvi ereje és találékonysága tehetsége biztos jele.”²⁷

²⁵ Ilia Mihály: *A magunk kenyerén*. Tiszatáj, 1971. nov. 952–954.

²⁶ Pál Sándor Attila: *A magunk kenyerén antológia, keletkezéstörténete és recepciója*. (Kézirat.)

²⁷ Ilia Mihály: I. m.

(Azt pedig mindenképp érdemes zárójelben megjegyezni, hogy a kritikarovat vezetője, Kovács Sándor Iván milyen szerkesztői truvájt hajtott itt végre: a Kormosék bevezetéseit kiemelő Ilia-cikk után közvetlenül Kiss Ferenc Kormoskritikája következik.²⁸)

Veress debütáló kötetére azonban még várni kellett; az elismerés azonban addig sem maradt el. Az év végén, de még 1971 karácsonya előtt a fiatal költő megkapta Szeged város 3000 forint pénzjutalommal járó nívódíját, az indoklás szerint éppen *A magunk kenyerén* antológiában megjelent verseiért, valamint az *Örök Elektra* összeállításáért.²⁹

Az *Erdő a vadaknak* ekkor már gyakorlatilag készen volt, összeállítása lezárult, a kísérszöveg is elkészült, túl voltak a korrektúráján is. De pár hónapot még várni kellett a megjelenésig.

A majdani kötet első említése Illés Lajos cikkében, illetve annak „mellékletében” olvasható. Illés – mint a Móra Kiadó akkori főszerkesztője – átfogó cikkben ismertette a Kozmosz Könyvek elsőkötetes költői sorozatát,³⁰ majd ugyanitt több itt induló költő mellett Veress Miklóst is bemutatják, s mutatványként két versét közölték.³¹ Itt, a szerzői fotó melletti kíséletrajzban – ma már úgy mondják: bio – az alapadatok mellett szerepel: „Előkészületben levő kötete: *Erdő a vadaknak*. Előreláthatólag 1972-ben jelenik meg, a Kozmosz Könyvek sorában.” Fél évvel később, a *Csongrád Megyei Hírlap* újrólévi körképében a közeljövő várható eseményeiről és terveiről nyilatkozva már Veress is beszélt róla: „A Kozmosz Könyvek sorozatban az év elején jelenik meg első kötetem *Erdő a vadaknak* címmel, ötven verset tartalmaz a gyűjtemény. Jelenleg második kötetem anyagán dolgozom.”³²

A kötet megjelenését a költészet napjára időzítették – április 11-nél viszont valamelyest korábban jött ki a nyomdából. A *Népszabadság* adott először hírt róla március 29-én a *Most jelent meg* rovatban,³³ viszont bizonyos, hogy a költő már hamarabb kapott példányokat belőle. Erről árulkodik a kötet vélhetően első – vagy nagyon az elsők közötti – dedikált példánya, amelyet Ilia Mihály kapott. Az előzéklap jobb alsó sarkába írt verses ajánlás így szól:

*Óda ez a könyv Ilia Mihálynak,
mert bízott bennem eleitől fogva,*

▼
28 Kiss Ferenc: *Kormos István új kötetéről. Szegény Yoricik*. Tiszatáj, 1971. nov. 954–956.

29 *Nívódíjasok*. Délmagyarország, 1971. dec. 21. 5.

30 Illés Lajos: *Fiatal költők első kötetei a Kozmosz Könyvek sorában*. Ifjúkommunista, 1971. jún. 56.

31 Veress Miklós: *Naptár gyűjtéséről; Vigalmas*. Ifjúkommunista, 1971. jún. 59.

32 *Csongrád Megyei Hírlap*, 1972. jan. 1. 6.

33 *Most jelent meg*. Népszabadság, 1972. márc. 29. 8.

sodródhattunk bármily viharokba,
tudtuk bennünk milyen sebek fájnak.

Ölel / barátod / Miklós / 1972. / márc. / 25.

Ilia, aki a kötet megszületésének minden fázisánál jelen volt, természetesen már a megjelenés előtt ismerte a könyv anyagát, így előre is tudott dolgozni: a *Könyvvilág* havi szakfolyóirat április elején, még a kötet hivatalos megjelenése előtt cikket közölt róla.³⁴ A *Bemutatjuk Veress Miklóst* című írás kettős funkciójú: egyrészt megtalálható benne az elsőkötetes költő szó szerinti bemutatása: életrajzi adatokkal, iskolákkal, munkahellyel, pályaképpel stb., másrészt rögtön kritikát is ad a kötetéről. Ilia meglátása szerint több téma köré csoportosulnak a versek; „a szülőföld és a szellemi fölnevelő táj, a befogadó város (Szeged) harmóniára tör élményeiben, de a dilemmák sem ritkák”, ugyanakkor – mivel Veress pályáját „megzavarta egy állandóan föllobbanó betegség, fokozott érzékenységet táplálta és feszült rettegésben tartotta a kialakuló költői alkatot” –, a kötet „legátfogóbb témája ennek a személyes küzdelemnek kiírása a versekben, úgy, hogy a legszemélyesebb ügy is közügygé válik: teljes, szép életre való vágy, jog kikövetelése az élettől”. Egy másik fontos téma „a gyermekkor élményeinek számbavétele a férfikor küszöbén”, és kiemelten fontos Weöres, Babits, Paul Klee, Kondor Béla, Tamási Áron és Ady megidézése. A költői nyelvről elmondja, hogy Veress „lírája sokszor szomorúságtól felhőzött, de a játék egy-egy jól sikerült rím vagy sor lehetőségére fölébred benne, s akkor négy sorban élesen csillog a vers”, és „költői nyelvét erős látomásossága is befolyásolja: sok a kép, a jól megkonstruált költői kép, érzékletes a nyelv, s bár írásjelet alig látunk a kötetben, jellegzetes költői tulajdonsága a formai szigorúság”.

Ezután pedig sorjáztak a könyvről a recenziók: április 7-én Falus Róbert a *Népszabadságban*, 9-én Papp Zoltán a *Csongrád Megyei Hírlapban*, 16-án Vörös László a *Délmagyarországban*, 25-én Tarnai László a *Petőfi Népeben*, május 6-án Pintér Lajos az *Élet és Irodalomban* – majd ezután a havi folyóiratokban jöttek a hosszabb kritikák. A költővé avatás megtörtént.

Ebben az ünnepi helyzetben Veress még egy verset írt, a Kormos Istvánnak adott/küldött példányba; ezt a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.³⁵ Az ajánlás és mindent köszönő, Kormost méltató alkalmi vers így szól:

Kormos Pistának / a megjelenés örömeivel s alkalmi rigmusával

▼

³⁴ Ilia Mihály: *Bemutatjuk Veress Miklóst*. *Könyvvilág*, 1972. ápr. 8–9.

³⁵ PIM B 60.741.

*Annak, ki emelt tenyerébe,
s koponyámat kezébe véve,
illendő szóval említett:
„mentsük meg szegény Hamletet”!
S szavát bizony a tett követte
egészen 103 oldalig –
kiadtak engem is kötetbe,
s aki e jótettet elkövette,
nem más, mint a szegény Yorick.*

*Akit gerince így igazgat,
nem csoda, hogy nem leszen gazdag,
s csak bámulják, mint egykoron
a tulsó partról Bölcs Jerome,
örökös harcát belül víja
az ókortól az újkorig,
hogy belereszket nadrágszija,
s lélekcsikarás lesz a díja:
úgy bizony ám, szegény Yorick.*

*Hogyha haragszol, megkövetlek,
hidd el, hogy emberül szeretlek,
csak féltelek, hogy eltemet,
ha rád omlik a köszönet,
inkább, ha szíved erre rezdül,
mert benne bölcs mosoly lakik,
hadd halandzsázzak így, groreszkül:
boldog, ki együgyüek közt ül,
ahogyan mi is, ó Yorick.*

*Ideje lenne útra kélni,
dülőutakon dülöngélni:
hol a csudába' vár is a
délibáboknak Párisa?
Te nem tanultál forgolódni
– micsoda naív, új sztorik –,
másoknak lángján kormolódni,
ezért hiszem: vagy a valódi,
vagy a legendás, nagy Yorick.*

Ajánlás:

*Pista, nagy ám a tartozásom:
szerkesztőm levél és barátom
utolsó percig és sorig,
amíg e kört kihordjuk lábon,
bár lázasan, igaz Yorick?*

Szeged, 1972. április

Miklós

E verses ajánláshoz nem is kell külön magyarázat, szép köszönet és tisztelgés a másik előtt. Egyszerre gazdagítja Veress Miklós életművét és a Kormos-recepciót, a Kormosról szóló versek sorát.

7

Veress ekkorra már, mint az *Erdő a vadaknak* verses ajánlása is mutatja, közeli barátságba került Kormossal. Ezt jelzi az is, hogy a fiatal költő második – budapesti – házasságkötésén éppen Kormos volt a tanúja.³⁶ Az első kötet megjelenése után pár évvel ugyanis Veress fölköltözött Budapestre, a *Mozgó Világ* később menesztett szerkesztőségének lett a tagja – és Kormos „külső” munkatársa a Kozmosz Könyveknél. A Budapestre költözés egyszersmind a levelezés fölöslegessé válását is jelentette.

A Veressnek – illetve családjának – dedikált könyvek közül eddig kettő bukkan föl az antikvár könyvkereskedelemben.³⁷ Az *N. N. bolyongásaiba* ezt írta: „Veress Miklósnak / nagy szeretettel / Kormos Pista / 1975 márc. 17.”, *A Pincérfrakk utcai cicákba* pedig ezt: „Márti / kis kisasszonynak / szeretettel küldi / Kormos Pista / 77 jún. 20” – ez utóbbi címzettje Veress Miklós lánya, Márta. És bizonyos, hogy több is volt: a *Szegény Yorick* bizonyosan; erről épp Kormos írta a most közreadott harmadik levelében, hogy postára adta.

Később további önálló kötetei is jelentek meg Veressnek a Móra Kiadónál (pl. 1975: *Pif kalandjai*, 1976: *Pif újabb kalandjai*, 1977: *Hóreggel*), és a Kozmosz Könyveknek is gyakori munkatársává lett. Szerepelt a *Termő ékes ág* (1972), a *Tíz randevú* (1973), a *Mai magyar költők antológiája* (1974), a *Bukfencező Múza* (1976), a *Tengerlátó* (1977) és *A végtelenség szomja* (1977) gyűjteményekben, sőt Kormossal

▼
36 Köszönöm Pintér Lajos szóbeli közlését.

37 Mindkettő saját tulajdonomban.

közösen szerkesztették az 1977-ben megjelent *Kassák Lajos válogatott versei* kötetet. (És még később, már Kormos halála után, Veress állította össze itt *Ady Endre válogatott verseit* 1981-ben.)

Kormos emlékéhez is hű maradt. Egy későbbi kötetét, az 1983-ban megjelent *Vakügetés* című versgyűjteményt például az alábbi ajánlással adta Kormos családjának: „Kormos István Őfeledhetetlensége / emlékére, / örök barátsággal / Veress Miklós / 1983 / május / 25.”³⁸

A levelek még egy aspektust magukba foglalnak, ez pedig a költő Kormos István és a szerkesztő Ilia Mihály közötti kapcsolat.

Az tudható, hogy 1968-ban (illetve előtte) már bizonyosan kapcsolatban voltak, hiszen Kormos Iliától kért tanácsot az *Első ének* antológia összeállításával kapcsolatban. Ilia Mihály azonban nemcsak Veress Miklós felfedezésében volt érintett, hanem Kormos újraindulásában is. (Akinek első – „korai” – kötete 1946-ban jelent meg, ezt azonban csak huszonöt évvel később, 1971-ben követte a második.) Mert Kormos első, 1970 májusában nemcsak Veressről kérdezett. A korábban már idézett levél első részében hangsúlyosan a *Tiszatáj szerkesztőjéhez* szólt: „Kedves Barátom, ma kaptam meg express leveledet, mondhatom, megleptél. Az És-en kívül a kutya se kér tőlem verset. Sok új darab éppen náluk van, valószínűleg jobbak az itt küldötteknél, de nem tudom melyik kell nekik, s most csak ezeket tudtam előkeríteni. Tehát nem azért, mert »vidékre jó«, s tulajdonképpen ezeket is szeretem. (Kötetemet állítom össze a Szépirodalminak, annak az anyagából szedtem.) Nem találkoztunk még, de így is bizonyos lehetsz, hogy nem bántasz meg, ha nem kellene; elég ritkán jelenek meg, s ha eggyel kevesebbszer, nem olyan nagy baj. Akkor küldök másokat. Csak azt kérem, légy szíves válaszolni, ha választottál.”

A költő és a szerkesztő kapcsolata azonban nem ezzel a levéllel indult, hanem Iliáéval, amiben verset kért a költőtől. Ezt a levelet jelenleg nem ismerjük, de Kormos válaszából, hogy igencsak jólesett neki, és küldött is három verset. Ezek meg is jelentek a *Tiszatáj* júliusi számában,³⁹ majd ezután kisebb-nagyobb rendszerességgel jöttek más darabok, és Kormosról is többször írtak a lapban. Többször szerepeltek együtt – Budapesten, Szegeden, vagy a környező településeken –,⁴⁰ Ilia írt Kormos ekkor megjelent verseskönyvéről (*Szegény Yorick*),⁴¹ barátságuk mélyé és szorossá lett.

▼

38 A kötet a Kormos-hagyatékban van, jelzete: PIM A 21.583.

39 Kormos István: *Bakonybél, vasárnap este; Emlékezés Hadurunk korára; Levegőt Harpagonnak!* *Tiszatáj*, 1970. júl. 616–617.

40 Közösen szerepeltek pl. 1976. október 6-án a Magyar Írószövetség klubjában, ahol az *Elsőkötetes költők bemutatása* című sorozat negyedik estjén Kormos Kiss Annát, Ilia pedig Szepesi Attilát mutatta be (PIM Any.72.60), vagy 1972. október 18-án Hódmezővásárhelyt, a „hagyományos őszi rendezvénysorozat” keretében, a zeneiskola hangversenytermében megtartott *Tiszatáj-esten* (*Tiszatáj*, 1972. dec. 96.).

41 Ilia Mihály: *Kormos István új verseskönyve*. Népszab., 1971. aug. 7. 5.

Levelezésük ismert darabjai ezekről árulkodnak. Jelen dolgozat szempontjából kiemelendő közülük egy, Kormos 1972. május 21-én írt levele, melyet így kezdett: „Kedves Miskám, köszönöm a lapot és a levelet; meglepett, hogy az újvidékiek észrevették a kötetemet, mivel őket egészen más költészet izgatja. Okos is Danyi Magdolna írása, de persze strukturalista módszerekkel csak az igazság egyik felét lehet látni, azaz csak a nyelvet vizsgálja, s mint nyelvi eredményt nézi verseimet. Abban nincs igaza, hogy 1945–1960 közé egyenlőség-jelet rak, mert ez több kor-szak költészetünkben, még az enyémben is. Mindenesetre irok neki, megköszönve figyelmét.”

Danyi Magdolna „okos” írása Kormos *Úttalan út* című versének elemzése; a vers – bár 1947-ben született – Kormos Szegény Yorick című kötetében található (42.). Az értelmezés az *Új Symposion* 1972. márciusi számában jelent meg.⁴²

Kormos vagy tényleg meglepődött, vagy csak az *Új Symposion*-szerkesztőség és a Kormos-költészet közti nézetbeli különbséget hangsúlyozta ezzel, pedig legalább két lehetséges narratíva elképzelhető, amiért az „újvidékiek” elemzésre méltónak találták a Szegény Yorick versét (nyilvánvalóan az egész kötet ismerete után): egyrészt nyilvánvalóan olvashatták Ilia írását a *Népszabadságban* (vagy éppen a *Tiszatájban* Kiss Ferencét), de ennél is valószínűbb, hogy a határon túli magyar irodalom szereplőivel is kapcsolatban álló Ilia Mihály közvetlenül hívta föl rá figyelmüket. Mert Ilia tanárként is, szerkesztőként is, valamint „igen széleskörű és kiterjedt levelezésével, személyes jelenlétével, mindenre és mindenkire kiterjedő segítő figyelmével [...] befolyásolni tudta a magyar szellemi életet. Látszólag csupán levelezett, érdeklődött s kérdésekre válaszolt; könyveket, folyóiratokat adott kézbe; magánügyeket intézett vagy kéziratokat közvetített szerzők és folyóiratok között.”⁴³ Az pedig nyilvánvaló, hogy Kormos figyelmét szintén ő hívta föl Danyi Magdolna cikkére, vélhetően el is küldte neki.

Ilia Mihály 1974 végén, mivel munkáját ellehetetlenítették, lemondott a *Tiszatáj* főszerkesztői posztjáról, de kapcsolata Kormossal természetesen később is megmaradt. Ennek egyik tréfás epizódja volt a kadarka/rizling ügy.

Kormos a *Jelenkor* 1976. októberi számában – egy Bertha Bulcsúnak adott interjúbán – megemlítette Ilia Mihályt is. Mondatai állásfoglalás is a kényszerűen leköszönt *volt* főszerkesztő mellett: „És csak miatta mentem mindig Szegedre. Ő szerkesztette a legjobb lapot, ami az utolsó tíz évben megjelent; a *Tiszatáj*ból remek lapot faragott, csodákra volt képes. Nemcsak a teljes magyar irodalmat aktivizálta, beleértve a legfiatalabb erdélyi költőket is, hanem a szomszéd népek és

▼
42 Danyi Magdolna: „kocson kiséfá”. Az értelmetlenül szépről és a szépség értelmetlenségéről. Verselemzés. *Új Symposion*, 1972. márc. 166–167.

43 Lengyel András: *Egy irodalom szervező pályáivá. Vázlat-fele Ilia Mihályról*. Forrás, 1993. szept. 54–84.

a rokonnyelvűek irodalmát is.”⁴⁴ És ugyanitt Kormos azt is mondta: „pusztamérgesi kadarkával kínáltalak, az Ilia Miska kedvenc bora, mindig azzal kínált, ha Szegeden jártam”.

Erre reagálva Ilia képeslapon írta neki: „Kedves Pistám! Nem szolgáltam én rá arra, amit a Jelenkorban mondtál rólam. Igyekezni fogok ezután – ha lesz módon – hogy rászolgáljak. A pusztamérgesi rizlinget nem felejttem el.”⁴⁵ Azaz finoman felhívta a költő figyelmét arra, hogy az emlékezet csalóka, illetve ahogy ő írta később: „nem hagyhattam szó nélkül, hogy az a bizonyos pusztamérgesi, az rizling volt mindig, nem kadarka”.⁴⁶

Kormos erre egy valódi episztolával, verses levéllel válaszolt. Az 1976. november 1-jén írt *Ilia Mihály királyi főpinczesternek* című, misszilis levélként Szegedre érkezett veretes költeményt keretező sorok így szólnak: „Édes öregem, Miháj! / Ez rímel nevedre: kiráj. [...] Leszen-e bűnömért körmös? / Ezt kérdi a szegény Kormos.”

Hogy kapott-e Kormos körmöst, arról nincs dokumentum.

▼

44 Bertha Bulcsu: *Interjú Kormos Istvánval*. Jelenkor, 1976. okt. 869–878.

45 PIM V. 5414/15/1. (Ilia Mihálynak csak az 1975 után írott, és Kormos otthoni címére küldött két képeslapja maradt fenn a Kormos-hagyatékban – ezeket ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. Az 1970–74 közti levelek vélhetően a Móra Kiadó anyagai között voltak, s ma talán, ha van ilyen, a kiadói archívumban található. Dolgozatom lezárásakor, 2024. május végén még nem kerültek elő.)

46 Ilia Mihály: *Egy kis játék*. Műhely, 1993. 5. sz. 53.